

ДЫЯЛОГ КУЛЬТУР УСХОДУ І ЗАХАДУ: ПРАБЛЕМА ВЫБАРУ ЭФЕКТЫЎНАЙ ДАСЛЕДЧАЙ СТРАТЭГІІ

А. І. Бабко,

*кандыдат філасофскіх навук, дацэнт,
дацэнт кафедры філасофіі і метадалогіі гуманітарных навук
Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў*

Дыялагічныя стасункі ўвогуле і міжкультурныя дыялагічныя ўзаемны ў прыватнасці (у сваёй аўтэнтычнай, нескажонай форме) выступаюць як надзвычай высокі, надзвычай плённы спосаб быцця (чалавека або культуры). Гэта яскрава пацвярджаецца на прыкладзе ўзаемадзеяння культур Усходу і Захаду, якое ў сваім (аўтэнтчным) дыялагічным сегменце прынесла ў найвышэйшай ступені станоўчыя вынікі і з пункту гледжання ўзаемадзеяння культур, і ў кантэксце развіцця агульначалавечай культуры. (Часам згаданае ўзаемадзеянне выклікала да жыцця зусім нечаканыя, «парадаксальныя» феномены кшталту александрыйскай навукі, узнікненне і развіццё якой ставіла і ставіць перад гісторыкамі надзвычай няпростыя і цікавыя пытанні [4, с. 58].) Таму цалкам заканамернай з'яўляецца засяроджанасць шматлікіх даследчыкаў на згаданай праблематыцы. У галіне філасофіі на гэтым грунце ўвогуле паўстаў адмысловы накірунак, які атрымаў назву «міжкультурная філасофія».

Вывучэнне міжцывілізацыйных і міжкультурных стасункаў мае істотнае значэнне ў нашым культурным кантэксце: яно павінна паспрыяць плённай рэалізацыі міжкультурных дачыненняў, у якіх удзельнічае беларускі народ, і ўзмацненню на аснове адпаведных кантактаў яго творчага патэнцыялу (а таксама – у канчатковым выніку – творчай энергіі ўсяго чалавецтва, бо культуратворчасць нашага народа выступае неадлучным сегментам агульначалавечай творчай дзейнасці).

Кожнае даследаванне, як і кожная значная чалавечая дзея ўвогуле, павінна абапірацца на пэўную стратэгію, г. зн. на выз-

начэнне найважнейшых мэт і задач, грунтоўнае асэнсаванне зыходных пазіцый, распрацоўку метадалогіі, якая мусіць забяспечыць дасягненне неабходных вынікаў. Эфектыўнасць даследчай стратэгіі абумоўлена шэрагам фактараў, сярод іх грунтоўнае значэнне належыць яе кагерэнтнасці (і скіраванай вонкі, і ўнутранай: адпаведнасці аб'екту, на паспяховае вывучэнне якога яна скіравана, і «ўзаемаўзгодненасці» яе кампанентаў). Паслядоўнасць у вызначэнні стратэгічных арыенціраў даследавання і іх звязанасць павінны спалучацца, аднак, з гнуткасцю і рухомасцю іх задзейнічання: іх носьбіт павінен быць здольным да трансфармацыі і ўзбагачэння стратэгічных падстаў сваёй дзейнасці.

Вядома, магутным патэнцыялам у плане павышэння эфектыўнасці даследчай стратэгіі валодае філасофская рэфлексія з яе крытычнай натурай і багатым канцэптуальным арсеналам, які паўстаў і ўвесь час удасканалваецца ў працэсе раскрыцця на яе ўзроўні логікі пазнання ўвогуле і логікі навуковага даследавання ў прыватнасці. Важна мець на ўвазе, што філасофія заўжды можа прапанаваць даследчыку розныя спосабы вызначэння і абгрунтавання стратэгічных арыенціраў яго пошукаў. Таму – калі ў ім абудзіцца ўсведамленне неабходнасці філасофскай рэфлексіі – ён патрапіць у (нялёгкаю) сітуацыю выбару, ад якога шмат што залежыць у плане характару і вынікаў ягонай дзейнасці.

Згаданая тэза мае моц і ў кантэксце вывучэння дыялагічных стасункаў народаў, якія належаць да розных цывілізацыйных асяродкаў. Як мы казалі раней, у абсягу сучаснай філасофскай думкі цэлы шэраг мысляроў – прадстаўнікоў розных культур – прасоўвае адмысловы міжкультурны дыялагічны праект, найхарактэрнейшай адзнакай якога з'яўляецца прынцыповая адмова ад «сепаратызму» (найперш еўрацэнтрызму, аднак разам з тым і радыкальнай непрыхільнасці да заходніх філасофскіх традыцый [5, с. 135]) пры вырашэнні філасофскіх праблем сістэматычнага і гістарычнага парадку. Дадзены накірунак, аднак, зусім не з'яўляецца гамагенным, што цалкам стасуецца з яго агульнай дыялагічнай скіраванасцю: наяўнасць разнастайнасці (задзейнічаных пазіцый, ідэй, падыходаў) належыць да грунтоўных перадумоў паспяховага, плённага дыялогу. Таму міжкультурны філасофскі праект здольны прапанаваць

даследчыку міжцывілізацыйных дачыненняў розныя версіі філасофскага абгрунтавання яго мэт і метадалагічных падстаў іх дасягнення.

Міжкультурная філасофія з'яўляецца ў найвышэйшай ступені перспектыўнай прэтэндэнткай на статус эфектыўнай філасофска-метадалагічнай асновы вывучэння дыялагічных стасункаў усходніх і заходніх культур, аднак зусім не пазбаўленай канкурэнткай. Відавочна, што ўсе значныя філасофскія канцэпцыі (у выніку іх спецыяльнага пераасэнсавання і апрацоўкі) могуць кінучь ёй выклік у дадзеным кантэксце, і ў агульным плане яна з такім выклікам ужо сутыкнулася – у выглядзе канцэпцыі транскультурнасці. Дададзена канцэпцыю пачаў распрацоўваць у дзевяностых гадах мінулага стагоддзя нямецкі філосаф В. Вельш, які зыходзіць з (цалкам правамернай) ідэі, згодна якой паняцце культуры павінна быць гнуткім і зменлівым, паколькі дынамічны, рухомы характар мае сама культура. На яго думку, традыцыйнае яе разуменне, якое артыкулюе ў якасці прыярытэтнага нацыянальнае яе ўвасабленне, не адпавядае сучаснаму этапу культурнай дынамікі, на якім і культуры, і іх носьбіты выступаюць як гібрыдныя ўтварэнні, складзеныя з ідэнтычных кампанентаў, арганізаваных, аднак, на розны манер. З яго пункту гледжання, міжкультурная філасофія не выходзіць за межы традыцыйнай, устарэлай, як ён лічыць, мадэлі культуры (для апісання якой ён выкарыстоўвае запазычаную ў Гердэра метафару «ядра» [6, с. 10]), бо разглядае цывілізацыйныя і нацыянальныя асяродкі як адмысловыя і саматоесныя ўтварэнні.

Неабходна адзначыць, аднак, што ў абсягу міжкультурнага філасофскага праекта распрацоўваюцца канцэптуальныя мадэлі і падыходы, якія зусім не падаюць культуры ў выглядзе маналітных, гамагенных ядраў, індывідуальных ці нават варожых да іншых культурных утварэнняў. Так, Р. Фарнэ-Бетанкур выразна падкрэсліваў, што мэтавае прызначэнне ягонай канцэпцыі зусім не ў тым, каб паспрыяць абароне і захаванню культур як статычных адзінак з абсалютнымі анталагічнымі характарыстыкамі, а ў забеспячэнні ўмоў для свабоднага самаразвіцця іх носьбітаў [1, с. 41]. У адпаведнасці з гэтым індывіды заўжды павінны мець права на «культурнае непаслушэнства» [1, с. 42], якое фактычна выступае як гарант унутранай разнастайнасці і самаразвіцця культур.

І ў кантэксце інтэрпрэтацыі (нацыянальна-)культурнай ідэнтычнасці, і ў плане даследавання міжцывілізацыйных дыялагічных стасункаў разгорнутыя ў абсягу міжкультурнай філасофіі падыходы падаюцца значна больш абгрунтаванымі і прадуктыўнымі, чым распрацаваная В. Вельшам канцэпцыя. Прыведзеная вышэй прапанова Р. Фарнэ-Бетанкура разглядаць культуры як перадумовы свабоды і творчасці дзейных у іх суб'ектаў і ў тэарэтычным, і ў практычным плане пераўзыходзіць бачанне культурных утварэнняў як гібрыдных (у адпаведнасці з ім і культуры, і індывіды знаходзяць сябе фактычна ў вузкіх межах эклектычных працэдур; як яны могуць выйсці за гэтыя межы, калі іх накіраваннем зроблена маніпуляванне аднолькавымі, хоць і надзвычай разнастайнымі і шматлікімі, кампанентамі?). Неадпаведнай рэальным культурным працэсам падаецца і тэза В. Вельша, згодна з якой непазбежным і цалкам лагічным з'яўляецца спалучэнне «ядрападобнай» мадэлі нацыянальных культур з ідэяй іх унутранай гамагеннасці (у іншым выпадку яны не маглі б існаваць і калапсавалі б [6, с. 10]). Нішто не перашкаджае разглядаць нацыянальна-культурныя ўтварэнні як адзначаныя каласальнай унутранай разнастайнасцю і разам з тым глыбокім адзінствам сферы, у якіх заўжды ёсць прастора для індывідуальнай творчасці, для скіраванага на сваё самаздзяйсненне асабістага жыцця (пра якую вядзе гаворку Р. Фарнэ-Бетанкур [1, с. 42]). Тоеснасць і рознасць могуць спалучацца і сапраўды спалучаюцца ў рэальнасці, у тым ліку і ў культурных феноменах, як аснова руху і развіцця ў прыродзе і грамадстве, якія заўжды разам з момантам зменлівасці змяшчаюць у сабе момант стабільнасці.

Істотнай заганай канцэпцыі транскультурнасці ў кантэксце вывучэння міжцывілізацыйных дыялагічных дачыненняў з'яўляецца фактычная адсутнасць у ёй месца для сапраўды іншага. Калі індывіды і культуры ўяўляюць сабой гібрыдныя ўтварэнні, калі ў кожным выпадку мы маем справу з мешанкай, утворанай ідэнтычнымі элементамі, паўстае ілюзія, што Усход і Заход не нясуць у сабе глыбокіх адрозненняў і іх дыялагічныя стасункі, як і даследаванне гэтых апошніх, страчваюць у выніку свой грунтоўны герменеўтычны цяжар. Аднак, нягледзячы на ўсе «ўніфікацыйныя» поспехі глабалізацыі, найважнейшыя, найглыбейшыя адрозненні паміж усходнімі і заходнімі культу-

рамі засталіся для яе неадольнымі і нікуды не зніклі. Гаворка ідзе найперш пра грунтоўную рознасць уласцівага ім стылю мыслення, што яскрава выяўляецца ў адпаведных філасофскіх традыцыях. Усходняя філасофія выяўляе грунтоўную блізкасць да рэлігіі, у той час як заходнія філасофскія канцэпцыі арыентуюцца найперш на ідэал рацыянальнасці, які яны падзяляюць з навукай. Э. Фром указваў у дадзенай сувязі, што для Захаду і Усходу характэрныя два грунтоўна розныя тыпы логікі. Заходняя цывілізацыя культывуе найперш лагічную канцэпцыю, якая грунтуецца на забароне супярэчнасці (Э. Фром называе яе арыстоцэлеўскай). У выніку Запад дасягнуў істотных поспехаў у развіцці навукі і тэхнікі, сімвалам якіх стала, на думку філосафа, атамная энергетыка. Уласцівая Усходу логіка дапускае кан'юнкцыю кантрадыктарных выказванняў (у сувязі з гэтым у Э. Фрома яна характарызуецца як «парадаксальная»), і найважнейшым наступствам яе ўжывання з'яўляецца прыхільнасць усходняга грамадства да прынцыпу талерантнасці [2, с. 72–79].

Такім чынам, з пункту гледжання распрацоўкі эфектыўнай стратэгіі вывучэння міжцывілізацыйных дыялагічных дачыненняў міжкультурная філасофія мае істотныя перавагі перад канцэпцыяй транскультурнасці. Акрамя прыведзеных вышэй станоўчых аспектаў міжкультурнага філасофскага праекта варта таксама адзначыць уласцівы яму важкі практычны складнік: ён мае на мэце спрыянне разгортванню міжцывілізацыйнага дыялогу і яго прыхільнікі бяруць чынны ўдзел у гэтым разгортванні. Таму дасягнутыя імі тэарэтычныя вынікі могуць правярцца і ўдакладняцца на грунце адпаведных практык.

Больш за тое, міжкультурная філасофія арганічна стасуецца з герменеўтычнай традыцыяй. Гэта надзвычай важна, улічваючы адзначанае вышэй «герменеўтычнае напружанне» даследчай сітуацыі ў дадзеным выпадку, якое з усёй магчымай яснасцю і выразнасцю высвечвае грунтоўнае значэнне згаданай традыцыі для вызначэння стратэгічных падстаў навуковага пошуку на адпаведным накірунку. Неабходна падкрэсліць, што, акрамя ўсяго іншага, герменеўтычныя прынцыпы маюць высокі маральны патэнцыял, надзвычай важны ў кантэксце вывучэння міжцывілізацыйнага дыялогу (але, безумоўна, не толькі ў ім). Калі яны патрабуюць не столькі бачыць у іншым сваю мяжу,

колькі прыкласці намаганні, каб хоць на некалькі крокаў яе пераадолець, калі яны непасрэдна звязаны з усведамленнем магчымасці не мець рацыі ў дачыненні да яго [3, с. 167], дык дзякуючы ім ствараюцца надзвычай спрыяльныя ўмовы і для плённага дыялогу, і для яго даследавання, паколькі ў дадзеным выпадку (і гэта найлепшы варыянт) удзел і вывучэнне ідуць поруч.

Міжкультурная філасофія выступае, такім чынам, як дастаткова надзейны падмурак для распрацоўкі і рэалізацыі эфектыўнай стратэгіі навуковага вывучэння міжцывілізацыйнага дыялогу. Аднак гэта зусім не адзіны і не выключны шлях для стварэння трывалай філасофскай асновы для згаданага вывучэння, як не існуе і адзінага, выключнага, універсальнага стратэгічнага падыходу, які ва ўсіх абставінах забяспечваў бы яго поспех. У канчатковым выніку эфектыўнасць той ці іншай даследчай стратэгіі залежыць ад характару і асаблівасцяў пазнавальнай сітуацыі, і выбар на карысць самай эфектыўнай з магчымых стратэгічных ліній даследчай дзейнасці з'яўляецца творчым актам, які шмат у чым вызначаецца філасофска-метадалагічнай культурай навукоўца.

1. *Fornet-Betancourt, R.* Philosophische Voraussetzungen des interkulturellen Dialogs / R. Fornet-Betancourt // Polylog. – 1998. – № 1. – S. 38–53.

2. *Fromm, E.* The Art of Loving: an Enquiry into the Nature of Love / E. Fromm. – New York, Evanston: Harper and Row, 1962. – 146 p.

3. *Gadamer, H.-G.* Das Erbe Europas. – Frankfurt am Main : Suhrkamp, 1995. – 173 S.

4. L'Europe de science: constitution d'un espace scientifique / sous la dir. de M. Blay, E. Nicolaïdis / M. Assimakopoulos, M. Beretta, M. Blay, H. F. Cohen, M. Gally [et otr.]. – Paris : Éditions du Seuil, 2001. – 437 p.

5. *Schmied-Kowarzik, W.* Thesen zum interkulturellen Selbstverständnis der Philosophie / W. Schmied-Kowarzik // Polylog. – 2016. – № 35. – S. 123–143.

6. *Welsch, W.* Transkulturalität: Realität, Geschichte, Aufgabe / W. Welsch. – Wien : New Academic Press og, 2017. – 57 S.